

ŽIVOT ANTONA ČECHOVA

Donald Rayfield

ŽIVOT ANTONA ČECHOVA

Donald Rayfield

ŽIVOT ANTONA ČECHOVA

Donald Rayfield

Preložili Zuzana Vajdičková

a Ľubomír Vajdička

Edícia Svetové divadlo
2015
Divadelný ústav, Bratislava

Donald Rayfield
Život Antona Čechova

© Donald Rayfield, 1997

Z anglického originálu *Anton Chekhov. A Life* s prihliadnutím na ruský preklad O. Makarova:
Žizň Antona Čechova B.S.G.-Press 2011 preložili © Zuzana Vajdičková a Ľubomír Vajdička

Vydal © Divadelný ústav, Bratislava v edícii Svetové divadlo, 2015

DIVADELNÝ ÚSTAV
B R A T I S L A V A
THE THEATRE INSTITUTE

ISBN 978-80-89369-76-8

Pre Alu, Galu, Maju a To'u

OBSAH

Ilustrácie	xi
Predslov k slovenskému vydaniu knihy <i>Život Antona Čechova</i>	xiii
Ivan Bunin: Umelec	xv
Predslov	xvii
PodĎakovanie	xxi
Skratky a odkazy	xxiii
Rodokmeň	xiv

ČASŤ I.

Otec človeka:

1860 – 1879

1 Predkovia	3
2 Taganrog	8
3 Obchod, cerkev a škola	12
4 Divadlo v živote a na javisku	20
5 Rozpad	26
6 Núdza	36
7 Opustení bratia	43
8 Sám	50

ČASŤ II.

Doktor Čechov:

1879 – 1886

9 Začiatky	65
10 <i>Zritel'</i>	72
11 Roztriešenie	77
12 Smrť Mosie	83
13 Diplomovaný lekár	92
14 Babkino	97
15 Petrohrad volá	102
16 Zásnuby	107
17 Uznanie	111

ČASŤ III.
Strážca svojich bratov:
1886 – 1889

18	Suvorinovci	123
19	Život v „komode“	130
20	Návrat do Taganrogu	136
21	<i>Ivanov</i> v Moskve	141
22	Smrť Anny	145
23	Cesty a strasti	152
24	Cena	157
25	Petrohradský <i>Ivanov</i>	164
26	Smrť v Luke	170
27	Straste si prach z nôh	176

ČASŤ IV.
Années de pèlerinage:
1889 – 1892

28	Vyháňanie diabla	187
29	Prípravy na ďalekú cestu	194
30	Cez Sibír	200
31	Sachalin	206
32	Útek do Európy	214
33	Leto v Bogimove	220
34	<i>Súboj</i> a hladomor	226

ČASŤ V.
Cincinnatus:
1892 – 1894

35	Poľné práce	239
36	Cholera	248
37	Na Suvorinovu výzvu	253
38	Lazaret	259
39	Leto s jazvečíkmi	264
40	Šťastný Avelan	270
41	A ženy sa rozpráchli	276

ČASŤ VI.

Lika disparue:

1894 – 1896

42	Abíšag opatruje Dávida	285
43	Naničhodník Potapenko	292
44	Narodenie Christiny	297
45	Ó, Čarudatta!	303
46	Jar modrofúza	309
47	Zrod Čajky	316
48	Návrat utečienky	321

ČASŤ VII.

Let Čajky:

1896 – 1897

49	Dve odbočky do hlavného mesta	331
50	Znovuobjavená Lika	336
51	Jar a Chodynka	339
52	Posviacka školy	345
53	Noc na Lysej hore	349
54	Fiasko	353
55	Smrť Christiny	359
56	Slabá útecha	366
57	Maličká kráľovná vo vyhnanstve	371
58	Pretínanie gordického uzla	377

ČASŤ VIII.

Kvitnúce cintoríny:

1897 – 1898

59	Chorý lekár	383
60	Záhalčivé leto	388
61	Promenády	395
62	Sny o Alžírsku	401
63	Dreyfusovec Čechov	405
64	Zrodenie divadla	411
65	Zlomené ozubené koliesko	416

ČASŤ IX.
Trojité úspech:
1898 – 1901

66	Vzkriesená Čajka	427
67	„Som marxista.“	434
68	Posledná sezóna v Melichove	440
69	Triumf Uja Vaňu	446
70	V úžlabine	452
71	Olga v Jalte	457
72	Tri sestry	462
73	Návrat do Nice	467
74	Tajný sobáš	472

ČASŤ X.
Láska a smrť:
1901 – 1904

75	Medové týždne	485
76	Keď sa lekári nezhodnú	492
77	Manželské strasti	498
78	Lubimovka	504
79	Mladucha	509
80	Višňový sad	516
81	Posledné zbohom	525
82	Dohra	533
83	Epilóg	536
	Menný register	547
	Názvový register	573

ILUSTRÁCIE

Medzi stranami 91 a 92

Koniec 60. rokov 19. storočia: starí rodičia z otcovej strany Jefrosinija, Jegor, Antonova teta Ludmila, Jevgenija, Pavel, Mitrofan

Rodinný portrét z roku 1874: stoja: Vaňa, Anton, Koľa, Alexander, strýko Mitrofan; sedia: Miša, Maša, Pavel, Jevgenija, teta Ludmila, bratranec Georgij

Taganrog v 70. rokoch 19. storočia

Anton po ukončení gymnázia, 15. jún 1879

Študenti a profesori oslavujúci Tatianin deň, 12. január 1882 v Moskve od Koľu Čechova
Pije, portrét medika (možno Antona) od Koľu Čechova, okolo 1882

Anton a Koľa

Anton Čechov, 1883

Jevgenija, Pavel, Alexander, Vaňa, Maša a Miša, začiatok 80. rokov 19. storočia

Franc Šechtel' s Koľom Čechovom, začiatok 80. rokov 19. storočia

Budúci lekári Dmitrij Saveliev, Anton Čechov, Vasilij Zembulatov, Nikolaj Korobov, jeseň 1883

Nikolaj Lejkin, okolo 1883

Natalia Gol'denová ako *Chudoba*, maľba Koľu Čechova

Anton Čechov, Koľova maľba, 1884

Babkino, dom Kiseľovovcov

Moskovský dom „ako komoda“, Mišova maľba

Antonova fotografia darovaná Čajkovskému s venovaním: „Piotrovi Iljičovi

Čajkovskému na pamiatku od srdečne oddaného a vďačného obdivovateľa...“

Na dači u Lintvariovovcov, máj 1889, Vaňa, Miša (?), na schodoch: Jevgenija, Maša, Marian Semaško

Oľga Kundasovová, polovica 80. rokov 19. storočia

Kleopatra Karatyginová

Medzi stranami 281 a 282

Repinova kresba *Literárna spoločnosť* v Petrohrade s Antonom a Suvorinom, 1889

Herci Pavel Svobodín a Vladimir Davydov s Antonom a Suvorinom, január 1889

Lika Mizinovová, začiatok 90. rokov 19. storočia

Anton Čechov, január 1890, s venovaním Kleopatry Karatyginovej „od umelca na turné v Odese“

Pri Kornejevovom dome pred odchodom na Sachalin, apríl 1890

Levitan s loveckým psom, začiatok 90. rokov 19. storočia
Dom v Melichove, maľba Simova
Bratranec Alexej Dolženko, Anton, Miša, Giľarovskij, Vaňa v Melichove, Pascha 1892
S Pavlom Svobodinom v Melichove, jún 1892
Alexander a Vaňa v Melichove, júl 1892
Alexandrovi synovia Koľa a Toša pri stajniach v Melichove, júl 1892
Pavel a Jevgenija v Melichove, júl 1892
Anton so susedmi a kolegami, leto 1893
Natalia Goldenová-Čechovová so synom Mišom, 1893
Pokušenia sv. Antona: Tatiana Ščepkinová-Kuperniková, Lidija Javorská a Anton,
koniec 1893
Jelena Šavrovová, okolo 1894
Maliar Sacharov sa prizera, ako Maša a Natalia Lintvariovová maľujú, Luka okolo 1894
Maša v melichovskej záhrade, okolo 1894
Anton, Mamin-Sibiriak a Ignatij Potapenko, 9. január 1896
Soňa a Vaňa Čechovovci so synom Volod'om, 1896

Medzi stranami 445 a 446

Anton so Suvorincami vo Feodosiji, september 1896
Učítelia z Taleže a Melichova Alexander Michajlov a Marija Terentievová
Lidija Javorská
Zostreľujú *Čajku*
Doma z kliniky, apríl 1897
S jazvečíkom Chinou, máj 1897
Lika Mizinovová s Antonom, máj 1897
Alexandra Chofaincevová, okolo 1898; Vera Komissarževská
Daria Musinová-Puškinová s Antonom, 31. máj 1897
S členmi Moskovského umeleckého divadla, jar 1899
Vladimir Nemirovič-Dančenko
Ol'ga Knipperová
Dom v Jalte tesne pred dokončením, pol. 1899
Anton vo svojej pracovni v Jalte, 1900
Doktor Al'tšuller
Anton a Gorkij, 5. máj 1900
Anton a Ol'ga na svadobnej ceste v Aksionove, jún 1901
Anton s Tolstými, 12. september 1901
Jevgenija, Maša, Ol'ga a Anton v Jalte, február 1902
V záhrade v Jalte so zdomácneným žeriavom, marec 1904

PREDSLOV K SLOVENSKÉMU VYDANIU KNIHY
ŽIVOT ANTONA ČECHOVA

Uplynulo dvadsať rokov, odkedy som začal pracovať na tejto knihe, no ani za tie roky som ju napriek vydaniu ruskej verzie nedokázal zásadne zmeniť či vylepšiť. Niežeby bola dokonalá, ale začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia boli ruské archívy otvorené viac ako kedykoľvek predtým (alebo potom) a za posledných dvadsať rokov sa nenašli nijaké z chýbajúcich zdrojov, o ktorých sa nielen ja domnievam, že sa ukrývajú niekde v Rusku alebo v Európe. Nevynorili sa nijaké ďalšie Čechovove študentské práce z Lekárskej fakulty Moskovskej univerzity a aj napriek usilovnému pátraniu sa nepodarilo objaviť listy, ktoré napísal niektorým svojim priateľkám, či listy, ktoré dostal od svojho vydavateľa a najbližšieho priateľa Alexeja Suvorina.

Dostupné zdroje však napriek tomu vytvárajú o Čechovovi obraz, ktorý je úplnejší než pri ktoromkoľvek inom spisovateľovi 19. storočia, a preto budem rád, ak bude slovenský čitateľ považovať tento *Život Antona Čechova* za zaujímavý sám osebe, za náhľad do života ruského intelektuála na sklonku 19. storočia, za pomôcku pri čítaní, pozeraní a uvádzaní Čechovových diel.

V Británii a USA táto kniha nevyvolala nijaké kontroverzie. V Rusku zarezovala oveľa viac možno preto, že sa tam citlivo vnímalo, keď som sa ako cudzinec pokúsil o novú biografiu kultového ruského spisovateľa. Na nejakých osem rokov ma moji „čechovovskí“ kolegovia prestali pozývať na konferencie a zaradovali ma skôr do programu ako na zoznam rečníkov. Na druhej strane divadelní a filmoví režiséri – osobnosti, ktoré majú väčší sklon búrať zažitú názory a predstavy – moju knihu privítali a ruská verejnosť na ňu reagovala vždy silno a často kladne. Dúfam, že to tak bude aj v prípade slovenských čitateľov.

Rád by som bol do starších verzií tejto biografie zahrnul jeden postreh: pozoruhodnú báseň Ivana Bunina, ktorý rozumel Čechovovi ako žiadny z jeho súčasníkov:

Ivan Bunin

Umelec

Po sivom štrku, vrždiac, prechádzal
zvažujúcim sa sadom s vodojemom,
sadol si na lavičku... Dom bol v bielom
a blízko za ním Jajla, masív z brál.

Žeriav, dnes utrápený z horúčav,
stojí na kríku. Kosier ovisnutý,
noha – trst'... Vraví: „Čo, vták, v poklesnutí?
Dobre by padla Volga, Jaroslavl!“

S úsmevom myslí, ako zástupom
ho vynášajú, aké tmavosivé
sú rúcha na pohreb, keď slnko divie,
žltý plam, biely na belasom dom.

„S kadidlom schodmi schádza tučný pop,
vyvádza zbor von... Žeriav v ľaku hľadí,
zaklokoce a vzlietne od ohrady –
zatancuj, zobákom na truhlu klop!“

V prsiach ho driape. Až sem z hradskej prach,
horúci, strašne suchý, dolietava.
Sňal cviker, premýšľa a odkašliava:
„Hej, vaudeville... Ostatné len – márný vzmach.“

1908

Báseň preložil Ján Zambor

*Človek sa môže skláňať pred umom Tolstého.
Nadchýnať sa gráciou Puškina. Ceniť si
Dostojevského morálne hľadanie. Gogoľov humor.
A tak ďalej.
Ale podobať sa chce len Čechovovi.*

Sergej Dovlatov, *Zapisnyje knižki* [Zápisníky]

PREDSLOV

*Keď raz u mňa Anton Pavlovič obedoval, povedal,
že všetko o ňom časom musí vyjsť na svetlo sveta
a že sa nemá za čo hanbiť.*

P. V. Bykov M. P. Čechovovej, list zo 7. apríla 1910 (LN87, s. 356)

Antona Čechova dnes považujeme za zakladateľa súčasného divadla, v ktorom vládne autor, a nie herec. Považujeme ho za autora, ktorý dal európskej umeleckej próze novú nejednoznačnosť, hutnosť a jemnú poéziu. Zo všetkých ruských „klasikov“ pôsobí najmä na Nerusov ako najprístupnejší a najbližší, či už na javisku, alebo na stránkach kníh. Dovoľuje čitateľom a divákovi, aby reagovali, ako chcú, aby dospeli k vlastným záverom. Nenanucuje nijakú filozofiu. Čechov je rovnako prístupný ako nepostihnuteľný. Veľmi ťažko sa hovorí, čo „tým chcel povedať“, keď len málokedy súdi alebo vysvetľuje. Z prózy Tolstého alebo Dostojevského môžeme rekonštruovať ich filozofiu aj život. Čechovova tvorba a jeho početné listy nám umožňujú len letmé a protirečivé nahliadnutia do jeho vnútorného sveta a skúsenosti. Mnohí jeho životopisci sa na základe zachovaných zdrojov pokúsili vykresliť život svätca – človeka, ktorý sa v živote, skrátrenom chronickou chorobou, vlastnými silami prepracoval zo dna až na vrchol, ktorý sa stal lekárom a staral sa o utláčaných, ktorý sa preslávil ako popredný európsky prozaik a dramatik svojej doby, ktorého celý život podporovala jeho zbožňujúca sestra a ktorý – hoci prineskoro – našiel šťastie v manželstve s herečkou, najlepšou interpretkou postáv svojich hier.

Každá biografía je fikcia, ale fikcia, ktorá musí zodpovedať doloženým faktom. Tento Čechovov životopis sa usiluje pokryť o niečo viac, než bolo zdokumentované doteraz. Čechovova osobnosť sa vďaka tomu stáva ešte komplexnejšou. Ak aj však človek, ktorý sa tu vynára, je menej svätý, ak aj má svoj osud menej pod kontrolou, než sme videli doteraz, je rovnaký génus a nezaslúži si o nič menší obdiv. Jeho život by sa nemal chápať ako doplnok k jeho tvorbe. Naopak, bol zdrojom skúseností, ktoré živili jeho prózu. Je to predovšetkým život, ktorý je fascinujúci sám osebe. Anton Čechov trpel pod ťarchou nezlučiteľných nárokov kladených na umelca, ktorý niesol zodpovednosť voči svojmu umeniu, ako aj voči rodine a priateľom. Jeho život je mnohotvárný: nachádzame v ňom príbeh choroby, novodobú verziu biblického príbehu Jozefa a jeho bratov, či dokonca tragédiu dona Juana. Čechovov život by mohol byť románom Thomasa Manna o nepreklenuteľnej priepasti medzi umelcom

a občanom. Demonštruje tiež ťažké postavenie citlivého a talentovaného ruského intelektuála na konci 19. storočia – jedného z najbohatších a najprotirečivejších období ruských politických a kultúrnych dejín.

Len málo spisovateľov si strážilo svoje súkromie pred zrakom verejnosti tak úzkostlivo ako Čechov. Ani jeden spisovateľ si však tak starostlivo neuchovával a neodkladal každý kúsok papiera – listy, účtenky, osvedčenia – súvisiaci s ním a jeho rodinou. Ani jeho proklamovaná „autobiografofóbia“ mu nebránila každé Vianoce triediť listy z predchádzajúceho roka do škatúl.

Sú dostupné početné biografie – niektoré vyčerpávajúce, napr. od E. J. Simmonsa alebo Ronalda Hingleyho, niektoré plamenné, napr. od Henriho Troayata, niektoré opatrné v úsudkoch, napr. od Michaila Gromova alebo V. S. Pritchetta. Bez ohľadu na národnosť autora využívajú rovnaký rozsah zdrojov. Takmer päťtisíc listov, ktoré Anton Čechov napísal, vyšlo knižne, no v niektorých vydaniach sa zásadne vynechával akýkoľvek háklivý materiál. (Význam ďalších tisícpäťsto listov, ktoré sa stratili, sa dá domyslieť z odpovedí.) Tieto zdroje, najmä zbrané spisy a korešpondencia v tridsaťjeden zväzkoch, ktoré vychádzali v Moskve v rokoch 1973 až 1983, majú pozoruhodne vyčerpávajúci vedecký aparát na vysokej odbornej úrovni, čím poskytujú životopiscom nesmierne bohatý a rozsiahly materiál.

Rovnako rozsiahle sú zatiaľ nevyužitú zdroje. V archívoch, najmä v oddelení rukopisov Ruskej štátnej knižnice (predtým Rumiancevovo múzeum, neskôr Leninova knižnica), leží asi sedemtisíc listov adresovaných Antonovi Čechovovi. Asi polovica z nich sa doteraz v tlači nikdy nespomenula, a to najmä listy, ktoré sa týkajú Čechovovho súkromného života. Navyše v rozmanitých archívoch (najmä v Ruskom /predtým Ústrednom/ štátnom archíve literatúry a umenia, v divadelných archívoch v Petrohrade a Moskve, Čechovových múzeách v Taganrogu, Melichove a Sumách) sa nachádza množstvo dokumentačného a obrazového materiálu a početné listy súčasníkov, ktoré vrhajú svetlo na život Čechova ako spisovateľa a človeka. Archívne záznamy svedčia o tom, že tieto zdroje v priebehu posledných tridsiatich rokov priebežne a dôkladne prečesávala nevelká skupina ruských vedcov, ale vo svojich prácach, uvedených v bibliografii k tejto knihe, využili len zlomok z nich. Ruská a sovietska tradícia „nediskreditácie a neprofanizácie“ (tieto slová pochádzajú z uznesenia ústredného výboru z roku 1968 zakazujúceho vydanie určitých pasáží) spôsobila, že ruskí vedci ešte aj dnes váhajú so zverejnením Čechovových archívov v plnom rozsahu a hĺbke. Trojročná systematická práca, hľadanie, prepisovanie a spracovávanie dokumentácie, ma presvedčili o tom, že nič v týchto archívoch Čechova nediskredituje ani neprofanuje. Práve naopak, komplexnosť, nezištnosť a hĺbka tohto človeka vyniknú ešte viac, ak osvetlíme jeho ľudské sily a slabosti.

Čechovov život bol krátky, no nebol ani radostný, ani ľahký. Čechov mal nezvyklé množstvo známych a spolupracovníkov (hoci len málo skutočných priateľov a mileniek). Pohyboval sa v mnohých sférach – mal do činenia s učiteľmi, lekármi,